

A magyar nyelv jelene és jövője

Töprengések az 50 éves Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok nyomán

Az integrálódó Európa¹

Az integráció kezdetén Európa-szerte növekvő érdeklődés mutatkozott a nyelvekkel összefüggő problémák iránt. Mindenki számára világos volt, hogy a felmerülő kérdéseket megnyugtató módon csak úgy lehet megoldani, ha a társadalom nyelvhez kötöttségét szem előtt tartjuk. A társadalom – nyelvközösségek – életében bekövetkező változások először a nyelvek helyzetében hoznak változásokat, s ezek a változások előbb a nyelvhasználatra, majd a beszélők anyanyelvi kompetenciájára, végül pedig magára a nyelvre hatnak. Ezzel ellentétben a jelenlegi változások általában a nyelvi leépülés folyamatát erősítik.

Az integrálódó Európában és a globalizálódó világban döntő gazdasági és politikai szerepet játszik a nyelvtudás. Széles körben elterjedt vélekedés, hogy az uniós csatlakozás a magyar nyelvre nézve (is) veszélyeket rejt magában. Az angol szavak túlzott mennyiségben árasztják el a magyar nyelvhasználatot. Ez nem csak magyar sajátosság. Az európai közösség tagjai között tartott fölmérés szerint az unió – az idegen szavak beáramlásának következményeként – veszélyt jelent a többi nyelvre vonatkozóan.

A magyarság esetében – Trianon óta – területében visszaszoruló, létszámát tekintve csökkenő, államilag szétdarabolt nyelvközösségről van szó, amelynek biológiai és asszimilációs fogyása egyaránt tény. Napjainkban már magyar euroadminisztrációs nyelvről, magyar euronyelvről, sőt euromagyarról olvashatunk. Az igazi veszélyt azonban azok jelentik számunkra, akik látszólag a nemzethez tartoznak, de tudatosan a magyar nyelv szétverésén fáradoznak. A Kárpát-medencei magyar kisebbség esetében az erőszakos asszimiláció jelent gondot. Kisebbségi helyzetben természetes jelenség a nyelv értékvesztése, sőt a nyelvcsere is. Az elmúlt 30 év alatt – a jobb megélhetés reményében – mintegy millió magyar hagyta el ősi szálláshelyét.

Általában elmondható, hogy ott, ahol gyengül a nemzeti önazonosságnak, az anyanyelvi közösséghez való tartozásnak a tudata, gyengül az anyanyelvhez való ragaszkodás is. A Európai Unióhoz való csatlakozást követően az anyaországban is észlelhetők a nemzettudat és a nyelvi öntudat zavarai.

Az uniós csatlakozás után a nemzetállami határoknak a népeket elválasztó jellege is érezhetően oldódik, ennek következtében a magyar nyelvművelés is egyre beszűkültebb területen jut szóhoz. Másrészt tudvalevő az is, hogy az unió a kis nyelvek és kultúrák fennmaradását és támogatását szorgalmazó deklarációja a valóságban írott malaszt marad.

Írott malaszt maradt az is, hogy az Európai Unió jogi környezete segít majd abban, hogy a kisebbségek megfogalmazhassák és érvényre jutathassák anyanyelvmegtartó törekvéseiket. Mi több napjainkban már a többségi társadalom tagjaitól is rossz néven veszik a nemzeti azonosságtudat megtartásának a szándékát. Nyelvmegtartó erőt jelent viszont a nemzeti együvé tartozás tudatának és érzésének erősítése, amelyet a magyar kormány támogat.

Így az unióban távlatilag lehetővé válhat, hogy „a több országban használt anyanyelvek” összegződjenek, ami a Trianonban széttagolt magyarságnak nagy előrelépést jelent. Gyakorlatilag ez azt jelenti, hogy a magyar nyelv súlya például kb. 30%-kal növekedhet az európai nyelvek között, ami ugyanakkor növeli a magyar nyelvhasználatnak, a magyar nyelvnek az elterjedését, aminek gazdasági és politikai következményei is vannak. Magyarországon több ezren dolgoznak magyarok a környező országokból, aminek a magyar

¹ <http://nyelvor.c3.hu/period/1291/129102.pdf>

nyelvhasználat szempontjából pozitív és negatív hatása egyaránt van.

Az utóbbi időben fenyegető levelet kapott több ukrainai magyar diplomáciai képviselő és kárpátaljai intézmény a magyarok „terjeszkedése” miatt. A Beneš-dekrétumok alapján ma is vagyonekobbzás folyik Szlovákiában, annak ellenére, hogy a diszkrimináció bármely formája tiltott az Európai Unióban. Vajdaság esetében a „béke” kidolgozásában nem vettek részt vajdasági magyar politikusok, a területek visszacsatolásáról nélkülünk döntöttek, s a döntés napját ma a szerbek állami ünnep rangjára emelték. Mi a csatlakozástól autonómiákat reméltünk, a liberális Európai Unió viszont megtagadta tőlünk az őshonos kisebbségek jogainak védelmét is.

Sorolhatnánk, hogy a magyar nyelvhasználat szempontjából Európában milyen további mulasztásokat követtek el a rovásunkra.

A nyelvművelés kérdése

A nyelvművelés esetében tehát többről van szó, mint a nyelv pusztá pallérozásáról. Nem véletlen tehát, hogy a korábbi évtizedekhez képest szokatlan fölbolydulás volt tapasztalható a nyelvművelés elveit, módját, lehetőségeit illetően. Az utóbbi időben a megváltozott társadalmi körülmények között nagy fejtörést okoz, hogy mi legyen a nyelvművelés új feladata. Sőt, egyesek részéről határozott igény mutatkozik a nyelvművelés szükségességének tagadására, a társadalmi változások nyomán kialakult új helyzethez való igazodásra.

A nyelvek jövőjéről beszélve több kérdés merülhet fel bennünk. Az egyik az, hogy vajon hány nyelven fognak majd az emberek beszélni. Mi lesz, milyen lesz az emberiség nyelvi jövője? A másik kérdés magára a nyelvi örökségre, annak értékére vonatkozik. Milyen értéket képvisel az emberiség számára a nyelvi örökség? Milyen mértékben lehet és kell azt megőrizni? És mit tehetünk/tegyünk annak megőrzése érdekében?²

A magyarok szempontjából – többségük ott él, ahol született – a kérdésre adott válasz egyértel-

mű. A magyar területeket ajándékba kapó utódállamok 100 éve uralomra rendezkedtek be a magyar kisebbségekkel szemben, míg a harmadik világból ide „menekültek” teljes jogviszonyra és letelepedésre tesznek szert. A Trianonban elcsatolt területeken élők sorsa bebizonyította, hogy az utódállamok – azok azóta javarészt széthullottak – mostohán kezelik a „gondoskodásukra” bízott magyar kisebbség sorsát. A liberális Európai Unió viszont hazug módon áltatta a magyarokat Trianonban is, és azóta is a kisebbségeket elnyomó államok pártját fogja.

Ennél azonban sokkal szélesebb a nyelvi kérdés. Az emberiség egészét érintő probléma. Egyes becslések szerint ma a világon a nyelvek kihalása felgyorsult, olyannyira, hogy az előrejelzések szerint 2100-ban csupán 600 élő nyelv lesz a földön.

A borúlátó jóslatok ismeretében érthetetlen a nyelvek társadalmi szerepével és jövőjével kapcsolatos elméleti vákuum, érdektelenség (sőt, ellenségesség), amelyet nemcsak tudományos érdektelenségnek, hanem politikai ellenérdekeltségnek is nevezhetünk.

A délvidéki magyarság hamar felismerte, hogy a nyelvművelés korántsem csak nyelvi természetű kérdés. A vele kapcsolatos problémáknak a kezelése, megoldása – a mások számára érthető, világos, tiszta beszéd – nem oldható meg nyelvművelés, nyelvvédelem, a társadalom nyelvi vonatkozásainak kutatása, tisztázása, szabályozása nélkül.

Ahogy a Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok egyik tudományos tanácskozásán (amelyet A nyelvek és nyelvjárások jövője témakörben tartottak) mondtam, hogy meglátásom szerint minden ellenkező tendencia ellenére sem fog a magyar nyelv egy szomorú októberi reggelre eltűnni a föld színéről. Addig semmiképpen sem, amíg lesznek magyar emberek. Ezért a népesség biológiai fogyására, az asszimilációra, a magyar nyelvterület zsugorodására, valamint a kisebbségi magyarság szórványosodására sokkal jobban oda kell figyelnünk.

Egyetértek azzal a nézettel, hogy a nyelvek jövője egy igen prózai kérdésen áll vagy bukk. Megmaradásuk attól függ, hogy lesznek-e, akik beszélik őket. A nyelvek ugyanis nem ki-

² Hódi Sándor: Hűség az anyanyelvhez. In: Elhangzott a Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok tudományos rendezvényén 2008. október 11-én Adán, a városháza dísztermében. In: A nyelvek és nyelvjárások jövője. Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok, Ada 2008. október 9., 10., 11. Szerkesztette: Hódi Éva. Lektorálta: Hódi Éva. Nyomdai előkészítés: Hódi Sándor. Kiadó: Szarvas Gábor Nyelvművelő Egyesület. Nyomás: 2009. 99–106. oldal

hálnak, nem olvadnak össze más nyelvekkel, nem szűnnek meg nyelvromlás következtében, hanem az emberek hűtlenül elhagyják őket. Ilyen értelemben a nemzettudat az egyik legfontosabb nyelvmegtartó erő. Az anyanyelvhez való hűség egyet jelent a nyelvi világörökség védelmével.³

Amikor 1970-ben a Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok sorozata elindult Adán, még egységesen elfogadott volt a nyelvművelés létjogosultsága, és senki sem sejtette, hogy a rendezvény-sorozat 50. évfordulója évében a magyar középiskolai tankönyvekben tilos leírni a nyelvművelés szót is! A hivatalban lévő nyelvészek elkezdték a nyelvművelést és a nyelvművelőket kritizálni, kiszorítani az intézetekből, a tudományból. Ennek ellenére „fél évszázad alatt a Szarvas Gábor Nyelvművelő Egyesület valóságos csodát művelt. Minden évben több iskolás korosztálynak rendezett anyanyelvi versenyek, emlékezetes tudományos tanácskozások, kiállítások, az elmaradhatatlan és felemelő koszorúzási ünnepség, vajdasági könyvbemutatók, koncertek s még sok színes keretprogram tette a vajdasági magyarság egyik központi rendezvényévé, s ha a nyelvművelés oldalát nézzük, akkor kétségkívül központi rendezvényévé.”⁴

Pomozsi Péter elismerő szép szavai ellenére tisztában vagyunk vele, hogy a nyelvművelésre nehéz idők járnak, a nyelvművelő intézmény ügye továbbra is megoldatlan. Hosszú és kitartó küzdelem ellenére a Szarvas Gábor Nyelvművelő Egyesület társadalmi szervezet maradt, tevékenységének mindmáig nem sikerült intézményes hátteret biztosítani. Balázs Géza szavaival szólva elmondható, hogy „a magyar nyelvművelés védbástyái ma egyes civil szervezetek és személyek a határokon belül és kívül.”⁵

A liberális kapitalista piacgazdaság emberképe arctalan, személytelen néptömeg. Ennek az ideológiai-politikai kreációnak csak pillanatnyi érdekei és élvezeti céljai vannak. A fogyasztói társadalom emberének, aki kizárólag élete jobbitásáért él, identitása, csoport-hovatartozása, emberi kötődése nincs.

A nyelvben jelentkező jelenségek, amelyek előfeltétele az arctalan, személytelen, identitás nélküli ember, pontosan mutatják az adott társadalom állapotát, törekvéseit. „A nyelvművelők mindezt előre látták: ezért léptek föl először szerény ellenkezéssel, majd jól megfogalmazott ellenérvekkel, később a tudatos nyelvstratégiára való felhívással, az anyanyelvi mozgalom kiszélesítésével, olykor harcos felszólalásokkal a nyelvi kultúra értekeinek védelmében.”⁶

A magyar nyelv jelene és jövője⁷

A jelen mindig a jövő felé mutat. A magyar nyelv és nyelvközösségek helyzete, történeti alakulása *egyetlen* folyamat. Az Európai Unióhoz való csatlakozást követően az elmúlt 30 év alatti folyamat azt mutatja, hogy a magyar nyelv (és a magyar nyelvközösségek) helyzete számos tekintetben jelentősen javult, másfelől új feszültségek támadtak és problémák körvonalazódnak.

A társadalmi és kulturális átalakulás új helyzetet teremtett a beszélőközösségek és nyelvváltozatok szempontjából. Ez az átalakulás együtt történt a globalizáció fölerősödésével (az Európai Unió létrejöttével és bővülésével), a számítógépes kommunikáció megjelenésével és minden tevékenységet behálózó jellegével.

A kommunikációs szabadság megvalósulása mellett megjelent egyes nyelvközösségek időnkénti elnyomási törekvése, kísérlete és a beszélőtárs iránti nyelvi tisztelet gyakori meg nem adása.

A magyar nyelvközösség megmutatta hagyományőrző és újító képességét, bizonyítva ezzel az életképességét.

Fájdalom, azt is le kell szögeznünk, hogy a csatlakozással az állami, politikai vezetőség adós maradt a magyar nyelvet és nyelvközösségeket erősítő nyelvstratégiával. A Magyar Nyelvstratégiai Intézet létrehozása változást ígért, de az eredmény még mindig várat magára, ami súlyos mulasztás.

³ Hódi Sándor: Uo.

⁴ Pomozsi Péter: Ötven év után – Gondolatok a vajdasági magyar nyelvű jövő esélyeiről

⁵ Balázs Géza: Kultúra- és nyelvvesztésünk ötven éve. Az 50 éves adatai Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok köszöntése

⁶ Balázs Géza: „A magyar nyelv elé mozdításáról...” Vitairat a nyelvművelésért. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2005

⁷ A magyar nyelv jelene és jövője. Tolcsvai Nagy Gábor: Összefoglalás
In: <https://core.ac.uk/download/pdf/154883736.pdf>. 2021. jan. 28.